

LAAJENEVA NÄKÖKULMA ULKOPOLITIIKAN TUTKIMUKSESSA

Timo Soikkanen

Suomen ulkopolitiikan tutkimukselle on ollut ominaista sen painottuminen jokseenkin yksinomaan korkeimman päätöksentekotason tarkasteluun. On keskitytty »virallisen» ulkopolitiikan, siihen välittömästi liittyvän päätöksentekoprosessin ja tältä pohjalta lähtevän diplomaattisen toiminnan selvittämiseen, tavallisesti jonkin tietyn ajanjakson puitteissa. Esimerkkeinä — ja hyvin tyypillisinä — tästä voidaan mainita kaksi väitöskirjaa, nimittäin *Kari Selénin* »Genevestä Tukholmaan» ja *Juhani Suomen* »Talvisodan tausta».

Tämänkaltaisella korkeimpaan johtotasoon kohdistuvalla tutkimuksella on ollut selvä yhteytensä historialliseen todellisuuteen. Kiistatta voidaankin puhua esimerkiksi *Fredrik Suuren* taikka *Napoleonin* ja *Aleksanteri I:n* ulkopoliitikasta. Ne erilaiset tekijät, jotka vaikuttivat silloisissa oloissa hallitsijan

ja hänen suppean neuvonantajaryhmänsä kannanottoihin ovat suhteellisen helposti arvioitavissa. Hallitsija saattoi tehdä tilannearvionsa ja arvioida käytössään olevat resurssit melko vapaasti ilman, että ympäristö sitä laajemmalti tai ainakaan kovin aktiivisesti pyrki kontrolloimaan. Tällöin tutkimuskin saattaa tosiaan keskittyä lähinnä hallitsijan ja hänen lähimmän ympäristönsä tutkimukseen. Tietenkin sen rinnalla on kiinnitettävä huomiota kysymyksessä olevan ajanjakson luonteeseen, kansallisiin oloihin samoin kuin kulloiseenkin »kansainväliseen järjestelmään». Joka tapauksessa tutkimuskenttä on ajassa runsaasti taaksepäin sijoittuvissa aiheissa suhteellisen yksinkertainen.

Poliittisessa järjestelmässä tapahtuvat muutokset alkoivat kuitenkin 1800-luvun puolivälissä, erityisesti Krimin sodan esivaiheessa, heijastua myös ulkopoliitikan alueelle. Tällainen ilmiö oli yleisen mielipiteen jatkuvasti kasvava merkitys ulkopoliitikan alueella. Englannissa esimerkiksi lehdistö alkoi kirjoittaa runsaasti ulkopoliitikan alalta ja Krimin sodan edellä sen Venäjän vastainen asennoituminen oli myös vaikuttamassa Englannin ulkopoliitikan muotoutumiseen. Sama yleisen mielipiteen vaikutus ilmeni sittemmin saksalaisranskalaisen sodan syttymisen taustalla, samoin kuin myös esimerkiksi Turkin sodan 1877—78 puhkeamisvaiheessa Venäjällä.¹

Voidaan kuitenkin todeta, että ulkopoliitikan hoito säilyi hallitsijan erikois-oikeuksiin kuuluvana vielä kauan senkin jälkeen, kun poliittisen järjestelmän demokratisointi oli sisäpolitiikan sektorilla voittanut lainsäädännän ja budjettivallan siirryttyä ratkaisevasti valtiopäivien toimivaltaan. Tällainen tilanne oli esimerkiksi sellaisissa monarkioissa kuin Saksassa ja Itävalta-Unkarissa ensimmäiseen maailmansotaan asti. Jopa Ruotsissa ulkopoliitikka kuului hallitsijan prerogatiiveihin aina vuoteen 1914.

Ensimmäinen maailmansota muutti suuresti siihen asti vallinnutta kansainvälistä järjestelmää. Muutos koski monessa maassa myös ulkopoliitikan yleistä järjestelyä. Vanhojen monarkioiden kaatuminen ja uusien itsenäisten valtioiden synty merkitsivät laajaa siirtymistä parlamentaariseen demokratiaan. Valtiopäivälaitos tuli aktiivisemmin joskaan ei määräävästi osallistumaan myös ulkopoliitikan suunnan määrittelyssä. Samalla esimerkiksi uudenlaisen kongressidiplomatian foorumilla, Kansainliitossa osallistui eri maiden delegaatioihin ammattidiplomaattien rinnalla runsaasti myös parlamentaarikkoja.

Uutta oli myös erilaisten ideologioiden nouseminen kansainvälisten suhteiden tasolle. Aikaisemmin olivat valtiot edustaneet samansuuntaista yhteiskuntajärjestelmää; kiistat olivat koskeneet aluekysymyksiä, taloudellisia etukysymyksiä jne. Lokakuun vallankumouksen jälkeen ei näin enää ollut asianlaita. Tämä näkyi esimerkiksi länsimaiden suhtautumisessa Neuvosto-Venäjään sen alkuvuosina. Sama ilmiö — joskin eri tavoin — tuli näkyviin myös suurvaltojen suhtautumisessa Espanjan sisällissodan osapuoliin. Yleisesti voidaan todeta, että ulko- ja sisäpolitiikka alkoivat enenevässä määrin heijastaa vaikutustaan toisiinsa.

Kansallista turvallisuutta alettiinkin ensimmäisestä maailmansodasta lähtien tarkastella aikaisempaa laajemmasta näkökulmasta. Koetun sodan pitkäaikaisuus, samoin kuin yleensä tekninen ja teollinen kehitys vaikuttivat turvallisuuteen liittyvien tekijöiden uudelleenarviointiin. Ulkopoliittikan perinteelliset päätöksentekoaikakaudet ja puolustuslaitos saivat rinnalleen muita yhteiskunnan sektoreita edustavia elimiä, järjestöjä sekä ennen kaikkea puolueita. Yhteiskunnallisen intressijättelun ja yleensä yhteiskunnan asennekehityksen huomioiminen sekä siihen vaikuttaminen kansallisen koheesion ylläpitämiseksi oli noussemassa monitahoiseksi ongelmaksi. Tästä oli luonnollisena seurauksena, että myös ulkopoliittikan hoidossa oli entistä enemmän otettava huomioon maan sisäinen kenttä ja sen piirissä asennekehitykseen vaikuttavat tekijät.

Toinen maailmansota merkitsi näiden valtion sisäisten kehitystendenssien voimistumista entisestään. Demokratisoitumis- ja desentralisoitumisprosessit jatkuivat länsimaisen demokratian ja markkinatalousjärjestelmän säilyttäneissä valtioissa. Esimerkiksi Suomesta voidaan mainita vaikkapa ammattiyhdistysliikkeen merkityksen jatkuva voimistuminen. Kansainvälisellä tasolla sosialististen valtioiden määrä kasvoi samalla kun tapahtui koko kansainvälisen järjestelmän bipolarisoituminen ja jyrkkä ideologisoituminen. Valtion sisäinen järjestelmä on määrännyt pitkälle sen kansainvälisen aseman ja ulkopoliittikan puitteet ja päinvastoin. Samalla integraatiokehitys ja kansainvälisen kanssakäymisen vilkastuminen ovat vaikuttaneet siihen, että ulkopoliittikkaa sivuavia päätöksiä tehdään enenevässä määrin ulkoasiainhallinnon ulkopuolella.

Tämän kehityksen huomioonotto on kansainvälisten suhteiden ja ulkopoliittikan tutkimusta tarkasteltaessa tapahtunut ensinnä siinä tutkimuksessa, joka on käsitellyt aktuelleja aiheita. Tällöin on tutkijan käytössä ollut sopivia menetelmiä, jollaisia ovat erilaiset kvantitatiiviset menetelmät joukkohaastatteluineen. Niiden avulla on voitu asettaa kysymyksiä, joissa huomio on suuntautunut ohi ylimmän päätöksentekotason yhteiskuntaan kokonaisuudessaan. Sensijaan korkeinta päätöksentekotasoa koskeva ensisijaismateriaali puuttuu aktuelleja aiheita koskevassa ulkopoliittikan tutkimuksessa. Se on suljettuna arkistoissa.

Joka tapauksessa ulkopoliittikan tutkimuksen näkökulma on päässyt laajentumaan. Periaatteessa tällaisen »laajan näkökulman» sijoittaminen myös ajassa selvästi taaksepäin liittyviin aiheisiin on täysin mahdollista. Tällöin nousee kuitenkin ongelmia tutkimusmenetelmien osalta, kun esimerkiksi sellaisia menetelmiä kuin joukkohaastatteluja ei tällaisissa aiheissa voida käyttää. Seuraavassa käsitelläänkin niitä perusteluja, mahdollisuuksia ja rajoituksia, joita laajemman näkökulman soveltamiselle ulkopoliittikan historiallisten aiheiden tutkimuksessa voidaan esittää.

Laajemman näkökulman soveltaminen ulkopoliittikan tutkimuksessa edellyttää myös käsitteistön uusimista. Sellainen käsite kuin turvallisuuspolitiikka

on vielä melko uusi ja vakiintumaton erityisesti historiantutkijoiden käytössä. Nopeammin se on lyönyt itsensä läpi ajankohtaista kansainvälistä politiikkaa tutkivien käytössä. Suomessa käsite tuli käyttöön vasta 60-luvun jälkipuoliskolla lähinnä pohjoismaisia esikuvia seuraten. Monissa muissa maissa on sen sijaan ollut käytössä termi kokonaisstrategia, millä tarkoitetaan lähinnä maan sotilaallisten, poliittisten, taloudellisten, kulturellisten ym. resurssien mobiilisoimista maan turvallisuuden kannalta edullisemmalla tavalla. Näiden käsitteiden sisältö ja käyttö on riippuvaista kysymyksessä olevan maan sijainnista, kansainvälisestä asemasta, resursseista, jne.² Usein on sotilaallinen näkökulma korostuneessa asemassa — etenkin suurvaltojen osalta.

Käytettäessä käsitettä turvallisuuspolitiikka tarkoitetaan usein ns. suoraa turvallisuuspolitiikkaa eli turvallisuuspolitiikkaa sen suppeammassa merkityksessä. Tällöin turvallisuuspolitiikalla ymmärretään niiden toimenpiteiden kokonaisuutta, joiden avulla valtion viranomaiset pyrkivät parantamaan tai säilyttämään maansa aseman ulkoisten vaaratekijöiden kannalta. Yleensä on keskeisesti kysymyksessä ennen muuta ulko- ja puolustuspolitiikka. Täten suoran turvallisuuspolitiikan käsite ei usein olennaisesti eroakaan vanhasta maanpuolustuskäsitteestä. Riippuen olosuhteista voivat tosin myös muut yhteiskunnan alueet joutua viranomaisten turvallisuuspoliittisen päätöksenteon kohteeksi.

Suoran turvallisuuspolitiikan käsitteen rinnalle on syntynyt tarkastelutapa, jonka kohteena on turvallisuuspolitiikka laajemmassa mielessä. Tästä käyte-
tään nimitystä totaalinen turvallisuuspolitiikka.³ Tällöin ei riitä, että tarkastellaan vain valtion viranomaisten turvallisuuspoliittisiin päämääriin tähtäävää toimintaa, vaan on otettava huomioon kaikki yhteiskunnallinen aktiviteetti, joka aikaansaa tiedostetusti tai tiedostamatta positiivisia tai negatiivisia turvallisuuspoliittisia seurauksia. Käytännössähän erilaiset yhteiskunnalliset toiminat voivat eri olosuhteissa saada suurestikin erilaista turvallisuuspoliittista merkitystä. Samoin on otettava huomioon myös ne yhteiskunnan taloudelliset ja rakenteelliset tekijät, jotka voivat olla maan turvallisuuden kannalta merkittäviä. Lisäksi tärkeänä tekijänä on kansainvälisen järjestelmän vaikutus.

Tässä esitetty turvallisuuspolitiikan käsite liittyy kiinteästi kansallis-valtiolliseen näkökulmaan ja kohteena on yksityisen valtion tai korkeintaan valtioryhmän turvallisuus. ETYK:n tapaiset sopimukset osoittavat, että kansallisen turvallisuuden kysymys liitetään yhä laajempiin yhteyksiin. Kansainväliseen ja yleismaailmalliseen turvallisuuteen ja rauhaan kohdistuva tutkimus kuuluu ensisijaisesti rauhan- ja konfliktintutkimuksen piiriin. Näiden kahden tutkimuslähtökohdan ei välttämättä tarvitse olla vastakkaisia, vaan ne voivat olla toisiaan täydentäviä.

Turvallisuuspoliittinen tarkastelutapa laajemmassa, totaalisessa merkityksessä — huolimatta käsitteen nykysyntyisyydestä — on historiantutkimuksesakin mielekäästä. Näin paitsi uudenlaisen tutkimuksellisen lähtökohdan etsimisen vuoksi myös siksi, että totaalisesta turvallisuuspoliittisesta asennoitumi-

sesta löytyy historiallisia esimerkkejä huolimatta siitä, ettei tätä käsitettä aikaisemmin ole käytetty. Maailmansotien väliseltä kaudelta voidaan Suomen osalta mainita esimerkkeinä tämänlaatuisesta asennoitumisesta muun muassa suhtautuminen ideologisiin ääriryhmiin ja ruotsinkielisiin, siis kysymys valtion sisäisestä koheesiosta sekä siihen vaikuttavista tekijöistä. Myös ns. kansanrintamapolitiikkaa ja »punamultahallituksen» syntyä tarkasteltiin tästä näkökulmasta. Samanlaista kysymyksenasettelua oli nähtävissä myös sosialidemokraattisen puolueen sisällä käydyssä keskustelussa puolustuslaitoksesta. Oman erikoistapauksensa muodostaa sosialisteille ominainen näkemys, joka korostaa ulkopoliittikan kytkeytymistä valtion sisäisiin tekijöihin ja sen luokkaluonteeseen.

Laajempaa näkökulmaa oikeuttavana ja vaativana maailmansotien välisen Suomen turvallisuuspolitiikan tutkimuksessa korostaa sekin tosiasia, että esimerkiksi *Paasikivi* ja *Mannerheim* ovat myöhemmin todenneet muistelmissaan, että poliittinen ja sotilaallinen johto ei voinut talvisodan edellä tehdä päätöksiä »yleisestä mielipiteestä» riippumattomasti. Tämä johti heidän käsityksensä mukaan ratkaisuihin, joita he muutoin eivät olisi tehneet. Mielipide- ja asennekehityksen selvittäminen yhteiskunnan eri tasoilla on siten tärkeä tutkimuksen kohde.

Tästä syystä onkin tärkeää tutkimuksen laajentaminen korkeimman päätöksenteon ja ulkoasiainhallinnon ulkopuolelle itse poliittisen elämän ja yhteiskunnan eri tasoille. Tutkittaessa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa tällä tavoin voidaan erottaa kolme eri päätasoa:⁴

- johtotaso
- järjestö- ja joukkotiedotustaso (keskitaso) sekä
- kansalaistaso

Johtotasoon voidaan katsoa kuuluvan niiden henkilöiden ja instituutioiden, joilla on asemansa puolesta tai muuten mahdollisuus osallistua korkeimpaan päätöksentekoon. Suomessa tällaisia ovat olleet lähinnä presidentti, hallitus, eduskunta, ulkoasiainhallinto, puolustuslaitoksen ylin johto ja eri ajoille tunnusomaiset erikoisinstiutiot. Käsiteltäessä turvallisuuspolitiikkaa totaalisessa merkityksessä voidaan tähän tasoon lukea myös talouselämän johto, koska se tekee turvallisuuspolitiikan taloudellisten edellytysten kannalta keskeisiä päätöksiä.

Järjestö- ja joukkotiedotustasolla tulevat esille organisoitunut kansalaistoiminta ja -mielipide. Merkittäviä ovat tällä »keskitasolla» mm. puolueiden, lehdistön ja työmarkkinajärjestöjen turvallisuuspoliittiset näkemykset, aktiviteetti ja niiden vaikutukset.

Kansalaistasolla ilmenevät yksityisten kansalaisten toiminta ja mielipiteet.

Suurimpana vaarana — kuten edellä jo on todettu — johtotasoon kohdistuvassa tutkimuksessa on aiheen liian jyrkkä rajaaminen, jolloin tutkittavaa eliittiä ja sen päätöksentekoa usein tutkitaan irrallisena ja tavallaan »tyhjiössä».

Onhan selvää, että eliitin päätökset ovat riippuvaisia turvallisuuspolitiikan totaalisista, esimerkiksi taloudellisista edellytyksistä toteuttaa jotakin päätöstä. Samoin on selvää, että poliittinen eliitti demokraattisessa järjestelmässä valikoituu ja on paljolti riippuvainen juuri järjestö- ja joukkotiedotustasosta. Taitavinkaan ulkoministeri ei voi pitemmän päälle ajaa linjaa ja tehdä perusratkaisuja, jotka ovat selvästi ristiriidassa maan edellytysten tai järjestö- ja joukkotiedotustasolla sekä kenttätasolla vallitsevien näkemysten ja tavoitteiden kanssa.

Tehtäessä eliittiin ja sen päätöksentekoon kohdistuvaa tutkimusta tulisikin huomioida se, miten tämä johtotaso on sidoksissa mm. kansainvälispoliittiseen kehitykseen, sisäpoliittisiin ja taloudellisiin edellytyksiin, omiin puolueen järjestöihinsä ja julkiseen mielipiteeseen. Jyrkkä tutkimuksen rajaaminen voi myös viedä valitettavan yleiseen yksityisten henkilöiden virheiden tai ansioiden korostamiseen. Samoin liian jyrkkä rajaaminen johtaa tutkijan helposti eräänlaiseen salapoliisiteeseen, jossa etsitään rajoitetusta henkilöpiiristä ratkaisuja ja kannanottoja ilman laajempaa problematiikkaa.

Merkittävä johtotason tutkimukseen vaikuttava tekijä on kysymys lähdemateriaalista. Virallisen asiakirja-aineiston salassapitoaikahan on useita vuosikymmeniä. Tätä kotimaisen aineiston käyttörajoitusta huomattavasti merkittävämpi on useasti ulkomaisen aineiston vaikea tavoitettavuus. Tämän vaikutus korostuu juuri johtotasa tutkittaessa, koska tutkimustilanne on useimmiten tyyppillinen pelitilanne jossa myös vastapuolen toiminta ja tavoitteet olisi pystyttävä selvittämään.

Tämä tilanne vallitsee korostetusti juuri Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden tutkimuksessa. Seurauksena voi olla tutkijan ajautuminen liialliseen yksinkertaistamiseen. Neuvostoliittolaista asiakirja-aineistoa koskevien rajoitusten tuloksena syntyneestä tilanteesta, jossa Neuvostoliiton turvallisuuspoliittisia tavoitteita ei pystytä selvittämään, on pyritty selviytymään vakioimalla ko. tavoitteet. Tutkijat, jotka syyttävät 30-luvun suomalaisia siitä, että he aina ja kaikissa tilanteissa pitivät Neuvostoliiton tavoitteita ekspansiivisina, eivät huomaa, että he itse usein lankeavat samaan yksipuolisuuteen, ainoastaan kääntäen tulkinnan päinvastaiseksi, olettamalla ettei se missään vaiheessa sitä ollut. On selvää, etteivät minkään suurvallan tavoitteet pysy vakioina.

Tutkija, joka pyrkii ilman riittävää aikasidonnaisuutta tarkastelemaan poliittisen ja sotilaallisen johtomme ratkaisuja 30-luvun lopulla nykysidonnaisista lähtökohdista ja ajatustottumuksista syyllistyy yksipuolisuuteen, johon tosin materiaalin puuttuminen antaa usein mahdollisuuden.

Turvallisuuspoliittisessa tutkimuksessa on ns. keskitaso eli järjestö- ja joukkotiedotustaso varsin merkittävä kahdestakin syystä. Juuri tällä tasolla hahmottuvat turvallisuuspoliittiset päämielipidesuunnat, perusratkaisuvaihtoehdot ja pyrkimykset, joihin poliittinen eliittikin on pitkällä aikavälillä sidoksissa.

Toisaalta järjestö- ja joukkotiedotustason merkitystä korostaa sen keskeinen asema kahden muun tason välillä. Vaikka esimerkiksi lehdistön ei voida automaattisesti katsoa edustavan yleisen mielipiteen kenttätasoa, se antaa kuitenkin usein historioitsijalle lähes ainoan lähtökohdan kuvan luomiseksi kenttätason mielipidekehityksestä samalla kun johtotaso luo näkemyksensä »yleisen mielipiteen» kenttätason mielipidekehityksestä paljolti juuri keskitason so. puolueiden ja lehdistön välityksellä. Keskitason ja johtotason yhteydet taas ovat paljolti historioitsijan kartoitettavissa, jolloin näiden tasojen molemminsuuntaiset vaikutusmahdollisuudet tulevat kaikkine ongelmineen tutkimuksen piiriin. Sen sijaan kenttätason ja muiden tasojen vaikutussuhteet ovat huomattavasti ongelmallisempia ja jäävät useimmiten historioitsijan ulottumattomiin.

Järjestö- ja joukkotiedotustasolle kohdistuvan tutkimuksen kohdalla ei materiaaliongelma ole läheskään samalla tavalla problemaattinen kuin johtotai kenttätasolla. Valtaosa aineistosta, kuten lehdistö, ja muu julkinen materiaali on täysin avointa. Myöskään puolueiden hallussa olevan aineiston käytölle ei ole yhtä jyrkkiä rajoituksia kuin ylimmälle päätöksentekotason aineistolle.

Järjestö- ja joukkotiedotusosastolla tehtävässä tutkimuksessa totaalinen turvallisuuspolitiikan näkökulma on oleellinen. Tämän tason tutkimuksessahan on paljossa kysymys juuri eri järjestöjen ja tiedotusvälineiden kannanotoista ja päätöksistä, ja niiden vaikutuksista valtion turvallisuuspolitiikkaan. Sen tutkiminen taas vaatii totaalista tarkastelukulmaa, jossa on johtotason toiminnan lisäksi huomioitava kaikki muu turvallisuuspoliittista vaikutusta saava yhteiskunnallinen toiminta.

Järjestö- ja joukkotiedotustasolle kohdistuva tutkimus on tullut laajemmasta määrin esille vasta viime aikoina. Tyypillistä on ollut tutkimuksen kohdistuminen tässä yhteydessä myös turvallisuuspoliittisiin asenteisiin. Tällöin on yleensä pyritty saamaan esille eri mielipidesuuntauksset ja niiden kehittymisen sekä niitä selittävät tekijät. Näiden mielipidesuuntauksien ja niiden argumentoinnin selvittäminen on perusteltua jo senkin vuoksi, että suurin piirtein samat jakautumat ja argumentointiperustelut ovat olleet edustettuina myös johtotasolla.

Jako eri tasoihin käy turvallisuuspoliittisessa asennetutkimuksessa monelakin tavalla hyödylliseksi lähestymistavaksi. Sen avulla tutkija saa esille merkittäviä asenne-eroja ja vaikutussuhteita myös vertikaalisessa suunnassa. Näyttää siltä, että johtotasoon liittyy yleensä vastuun ja tietojen tuoma laajempi ja realistisempi tarkastelutapa, so. osataan verrata resursseja ja nähdään, miten mikin osatekijä vaikuttaa kokonaistilanteeseen ja koko yhteiskuntaan. Samoin johtotasoon liittyy — ilmeisesti edellä mainituista syistä — suurempi riippumattomuus ideologisista ennakoasenteista ulkopoliittisissa kysymyksissä verrattuna muihin tasoihin. Tästä esimerkkinä maailmansotien välisellä kaudella voidaan mainita heimoajattelusta ja -politiikasta lähtevä asennoituminen, joka säilyi porvarillisten ryhmien keskuudessa alemmilla tasoilla voimakkaana huo-

mattavan kauan, kun sen sijaan johtotasolla siitä luovuttiin melko nopeasti epärealistisena. Vastaavasti alemmilla tasoilla asennoituminen Ruotsiin säilyi Ahvenanmaan selkkauksen jälkeen hyvinkin kauan antagonistisena, kun taas johtotasolla ilmeni nopeammin kiinnostusta yhteistyöhön — tällöinkin on kysymys ennen kaikkea porvarillisista puolueista. Samoin on ilmeistä, että porvarillisten puolueiden parissa johtotaso arvosti ja luotti enemmän ulkopoliitiikan mahdollisuuksiin. Alemmilla tasoilla painotettiin armeijan merkitystä.

Eroavuutta eri tasojen välillä oli havaittavissa myös yksityisissä puolueissa. Näin oli esimerkiksi edistyspuolueessa, missä johto luopui melko pian *Holstin* eron jälkeen ennen voimakkaasti ajamansa reunavaltiosuuntauksen tukemisesta, kun taas puolueen lehdistö asennoitui pitkään tähän suuntaukseen hyvin positiivisesti, Helsingin Sanomat jopa vuoteen 1932 saakka. Myös sosialidemokraattisessa puolueessa oli havaittavissa eroavuutta johtotason ja »kentän» välillä. Jo 20-luvun loppupuoliskolla pidetyn puoluekokouksen esityksistä ja keskusteluista ilmenee, että puolueen johto oli valmis luopumaan puolueen varhaisemmassa vaiheessa edustamasta jyrkän pasifistisesta asennoitumisesta puolustuslaitokseen. Itse puoluekokous luopui perinteisestä asennoitumisestaan tässä kysymyksessä vasta ns. kansanrintamapolitiikan kaudella 30-luvun puolivälin jälkeen.

Esimerkkeinä melko tuoreista järjestö- ja joukkotiedotustasolle kohdistu- neesta tutkimuksesta voidaan mainita *Dag Anckarin* »Partiopinionen och utrikespolitik 1955—1963» sekä *Kari Sulevon* »Suomen puolueet ja pohjoismai- nen yhteistyö». Historiantutkimuksen piiristä tällaisia tutkimuksia on löydet- tävissä toistaiseksi harvoja, ja olemassaolevat ovat keskittyneet lähinnä lehdis- töön. Eräinä esimerkkeinä voidaan mainita Turun yliopistossa poliittisen his- torian projektin *Turvallisuuspoliittinen ajattelu ja mielipiteenmuodostus Suo- messa 20- ja 30-luvulla* puitteissa tekeillä olevat tutkimukset.

Kansalaistasoon kohdistuvan historiallisen tutkimuksen lähtökohtatilanne on erityisen vaikea lähdeaineistosta johtuen. Kansalaistasoa suoranaisesti edus- tavaa historiallista lähdeaineistoa ei yleensä ole käytettävissä kuin poikkeusta- pauksissa. Esimerkkinä mainittakoon vaikkapa sotien aikana valtiiovallan toi- mesta laaditut kansalaisten mielialoja selvittävät raportit, joihin nähden voi- daan kuitenkin esittää vahvoja lähdekriittisiä epäilyjä. Yleensä käytössä oleva materiaali on hajanaista, puutteellista ja aivan lähimenneisyyteen liittyvää. Vakavan pohjan kansalaistasoon kohdistuva historiallinen turvallisuuspoliit- tinen tutkimus saa vasta sitten, kun sen käytössä on systemaattista ja pitkän aikavälin käsittävää haastattelu- ja tutkimusmateriaalia.

Tällaista materiaalia tuottavat elimet ja instituutiot ovat lähinnä seuraat- vat: 1) valtion erilaiset komiteat, kuten henkisen maanpuolustuksen suunnittelu- kunta, parlamentaarinen puolustuskomitea sekä puolustuslaitoskomitea, 2) puo- lustuslaitos sekä 3) yliopistot, korkeakoulut, tutkimusinstituutit ja mahdolliset yksityiset tutkijat.

Komiteoiden suorittamat tutkimukset on usein suunniteltu tiettyihin käytännön hallinnollisiin tarpeisiin. Ne on myös yleensä toteutettu melko niukoin voimavaroin ja paljolti ruotsalaisia esimerkkejä noudattaen. Laadullisesti korkeatasoisena esimerkkinä mainittakoon Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan toimeksiannosta tehty *Kansan—Kärkkäisen* »Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa». Rajoittavana tekijänä lienee mainittava, että ne mittaavat lähinnä asennoitumista puolustuslaitokseen ja perinteiseen ulkopoliitikkaan.

Puolustuslaitoksen piirissä suoritettut tutkimukset on yleensä tehty puolustuslaitoksen omaan käyttöön. Esimerkkeinä julkistetuista mielipidetutkimuksista voisi mainita *Osmo A. Wiion* »Mielipiteitä puolustuslaitoksesta puolustuslaitoksen sisällä» ja *Yrjö Anttilan* »Tutkimus puolustuslaitoksen sisällä vallitsevista asenteista ja mielipiteistä».

Yliopiston ja yleensä edellä mainitun kolmannen ryhmän piirissä tehtyistä tutkimuksista mainittakoon *Heikki Leimun* »Turvallisuuspolitiikan asenneulottuvuuksista» ja »Turvallisuuspoliittisista asenteista, tiedoista ja puolustusahdosta».

Vielä voitaisiin esittää yhteenveto turvallisuuspoliittisen tutkimuksen perusproblematiikasta, joka voidaan ryhmitellä seuraavasti:

1) Voidaan tutkia erikseen edellä esitettyjen tasojen, siis johtotason, järjestö- ja joukkotiedotustason tai kansalaistason turvallisuuspoliittista päätöksentekoa, toimintaa tai asenteita.

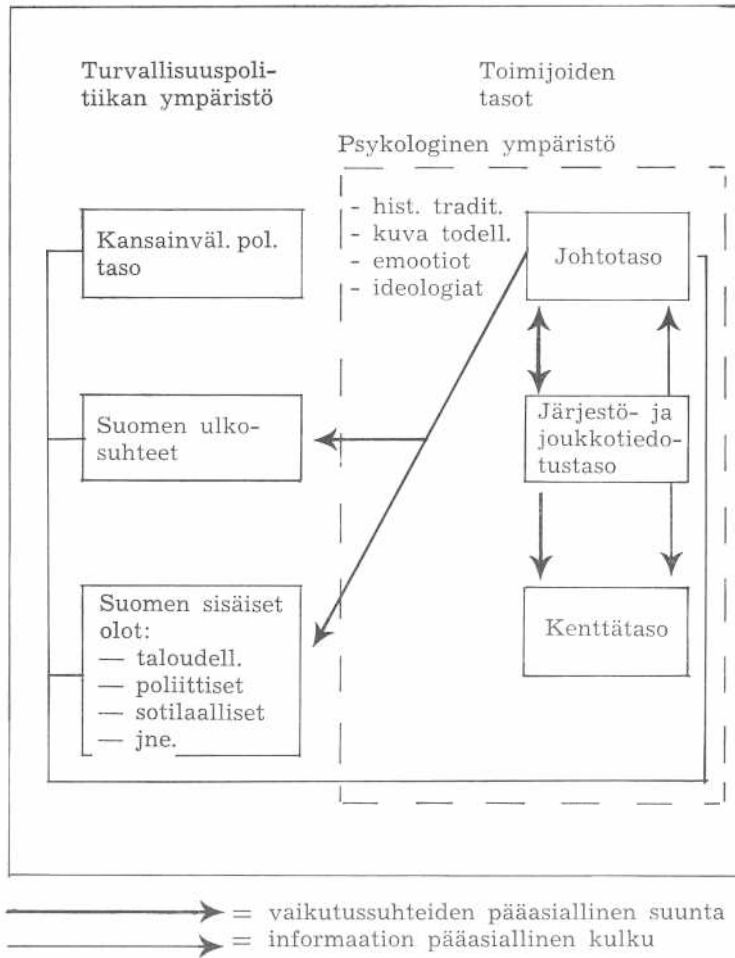
2) Voidaan myös selvittää edellä mainittujen tasojen keskinäisiä vuorovaikutussuhteita.

3) Tutkimus voi kohdistua niiden sisäisten ja ulkoisten tekijöiden selvittämiseen, jotka vaikuttivat turvallisuuspoliittiseen ajatteluun ja toimintaan edellä mainituilla tasoilla. Nämä tekijät voidaan jakaa kolmelle pääsektorille, jotka ovat a) kansainvälisen politiikan tapahtumakenttä ja muutokset tällä alueella ja niitä koskevat näkemykset, b) Suomen ulkopoliittinen asema, siinä tapahtuneet muutokset, ulkopoliittiseen asemaan vaikuttaneiden tekijöiden arviointi sekä c) maan sisäiset tekijät eli poliittinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulturellinen kehitys sekä niitä koskevat näkemykset.

Yllä mainittua perusproblematiikkaa voitaneen havainnollistaa seuraavalla kuviolla (Kuvio 1).

Lopuksi on kuitenkin todettava, ettei tämä artikkeli ole kannanotto perinnästä ulkopoliitikkaan ja diplomatiaan sekä siihen liittyvää ylintä päätöksentekoa selvittävää tutkimusta vastaan. Tarkoituksena ei ole väheksyä tämän tutkimuksen merkitystä ja osoittaa sitä tarpeettomaksi. Tällaista tutkimusta tarvitaan edelleenkin jo siitäkin syystä, että ulkopoliittinen ja sotiaallinen päätöksenteko yleensäkin on korostuneen keskittynyttä. Sen sijaan olen pyrkinyt osoittamaan, ettei se ole riittävää, vaan tarvitsee rinnalleen laajemmasta näkö-

Kuvio 1.

kulmasta lähtevää tutkimusta. Samalla ns. totaalinen turvallisuuspoliittinen tutkimus tarvitsee perinnäistä, ylimmälle päätöksentekotasolle ja diplomatiaan keskittyvää tutkimusta.

LÄHDEVIITTEET:

¹ Poliittisen järjestelmän ja erityisesti yleisen mielipiteen merkityksestä ulkopolitiikassa 1700-luvun lopulta alkaen ks. Timo Soikkanen, Ulkopolitiikka historiantutkimuksen kohteena: muuttuvat ja laajenevat näkökulmat, teoksessa *Turun Historiallinen Arkisto*, 31, 1976.

² Vrt. Helge Seppälä, Turvallisuuspolitiikan käsiteanalyysi, teoksessa Mika Hokkinen (toim.), Turvallisuuspolitiikka ja sen tutkiminen, *Turun yliopisto, poliittisen historian laitos, C:11*, Laitila 1975.

³ Teoksessa *Den totala säkerhetspolitiken*, Ystad 1971, tanskalainen Nils Andrén tekee käsiteanalyysissään selvän eron suoran (direkt) ja totaalisen (total) turvallisuuspolitiikan välillä. Ks. myös Helge Seppälän, Keijo Korhosen ja Juhani Myllyn artikleita teoksessa *Turvallisuuspolitiikka ja sen tutkiminen*.

⁴ Tätä kysymystä olen käsitellyt myös artikkelissani em. teoksessa *Turvallisuuspolitiikka ja sen tutkiminen*. Myös toiset ulkopoliittisten asenteiden tutkijat ovat käyttäneet vastaavanlaista jaottelua. Almondilla ja Galtungilla tämä ryhmittely on neliosainen. Sen sijaan esim. Hveem on käyttänyt vastaavanlaista kolmiosaista ryhmittelyä. Katsoisin, että kolmijakso sopii parhaiten historialliseen tutkimukseen. Historiantutkimus on yleensä lähteiden vuoksi sidottu institutionalisoituneisiin mielipiteisiin, joita jaottelun kaksi ylintä tasoa edustavat. Kun kansalaistaso (Galtung: periferia ja äärimmäinen periferia; Almond: vastaanottava ja tavallinen yleisö) on lähdetilanteen vuoksi — historiassahan ei haastattelumenetelmää luotettavasti voida käyttää — tutkimuksen ulottumattomissa, ei nelijaon edellyttämää tarkkuutta voida saavuttaa.